כיתה י' | תנ"ך | שיעור 7 מתוך 7 | 45 דק' | בראשית לו, א-מג

**ממלכתי: סיפורי האבות בבראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.**

# תולדות עשו: "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום"

### 🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מבנה פרק לו: נשי עשו ובניו, ההפרדה מיעקב, האלופים ומלכי אדום (לו, א-מג)
- התלמידים ינתחו את ההשוואה בין פרידת עשו מיעקב (לו, ו-ז) לבין פרידת לוט מאברם (יג, ו), ואת תפקיד הפרק בספר בעזרת רש"י ורמב"ן
- התלמידים ידונו בשאלה למה התורה מקדישה פרק שלם לצד ה"לא נבחר" של המשפחה

### ❓ השאלה הגדולה של השיעור

**למה התורה עוצרת לפרק שלם של שמות על עשו, ממש לפני סיפור יוסף?**

"וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר, עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם" (לו, ח), ומיד אחרי הפרק: "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב, בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו – בְּאֶרֶץ, כְּנָעַן" (לז, א).

### 🧪 פתיחה

מראים לתלמידים עץ משפחה גדול (אפשר לשרטט על הלוח). שואלים: מתי נכתבות רשימות של שמות? למה משפחה או עם שומרים רשימות כאלה? ומה אומר מקומה של רשימה בתוך סיפור?

### 📖 הסבר למורה

הפרק פותח ב"וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו, הוּא אֱדוֹם". עשו לוקח את כל משפחתו ורכושו "וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ, מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו", כי "וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם, לָשֵׂאת אֹתָם". הלשון מזכירה את פרידת אברם ולוט: "וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ, לָשֶׁבֶת יַחְדָּו" (יג, ו). בשני המקרים, הקרוב שאינו נבחר יוצא מן הארץ, והארץ נשארת לבעל ההבטחה.

**האלופים (לו, ט-ל)**: הפרק מונה את בני עשו ואת אלופיהם, ובתוך הרשימה פסוק קצר: "וְתִמְנַע הָיְתָה פִּילֶגֶשׁ, לְאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו, וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז, אֶת־עֲמָלֵק". מעמלק יצא האויב של ישראל בשמות יז. הפרק מצרף גם את בני שעיר החורי, יושבי הארץ הקודמים, שעשו ירש את מקומם.

**מלכי אדום (לו, לא-לט)**: "וְאֵלֶּה, הַמְּלָכִים, אֲשֶׁר מָלְכוּ, בְּאֶרֶץ אֱדוֹם – לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ, לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל". באדום קמו שמונה מלכים, כל אחד מעיר אחרת ולא בן אחר אב, עוד לפני שהיה מלך בישראל. הרמב"ן רואה כאן קיום של ברכת יצחק לעשו, "על חרבך תחיה". הפרק נגמר ב"הוּא עֵשָׂו, אֲבִי אֱדוֹם", ומכאן הסיפור חוזר ליעקב ולבניו.

## 📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

**בראשית פרק לו, פסוקים א-יב**

**(א)** וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו, הוּא אֱדוֹם.

**(ב)** עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו, מִבְּנוֹת כְּנָעַן: אֶת־עָדָה, בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי, וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה, בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי.

**(ג)** וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל, אֲחוֹת נְבָיוֹת.

**(ד)** וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו, אֶת־אֱלִיפָז; וּבָשְׂמַת, יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל.

**(ה)** וְאָהֳלִיבָמָה, יָלְדָה, אֶת־יעיש יְעוּשׁ וְאֶת־יַעְלָם, וְאֶת־קֹרַח; אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו, אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן.

**(ו)** וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו, וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ, וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ, אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ, מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו.

**(ז)** כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב, מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו; וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם, לָשֵׂאת אֹתָם – מִפְּנֵי, מִקְנֵיהֶם.

**(ח)** וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר, עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם.

**(ט)** וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו, אֲבִי אֱדוֹם, בְּהַר, שֵׂעִיר.

**(י)** אֵלֶּה, שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו: אֱלִיפַז, בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו, רְעוּאֵל, בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו.

**(יא)** וַיִּהְיוּ, בְּנֵי אֱלִיפָז – תֵּימָן אוֹמָר, צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז.

**(יב)** וְתִמְנַע הָיְתָה פִילֶגֶשׁ, לָאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו, וַתֵּלֶד לָאֱלִיפַז, אֶת־עֲמָלֵק; אֵלֶּה, בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו.

**בראשית פרק לו, פסוקים לא-מג**

**(לא)** וְאֵלֶּה, הַמְּלָכִים, אֲשֶׁר מָלְכוּ, בְּאֶרֶץ אֱדוֹם – לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ, לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

**(לב)** וַיִּמְלֹךְ בָּאֱדוֹם, בָּלַע בֶּן־בְּעוֹר; וְשֵׁם עִירוֹ, דִּנְהָבָה.

**(לג)** וַיָּמָת, בָּלַע; וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו, יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה.

**(לד)** וַיָּמָת, יוֹבָב; וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו, חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי.

**(לה)** וַיָּמָת, חֻשָׁם; וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד, הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב, וְשֵׁם עִירוֹ, עֲוִית.

**(לו)** וַיָּמָת, הֲדָד; וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו, שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה.

**(לז)** וַיָּמָת, שַׂמְלָה; וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו, שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר.

**(לח)** וַיָּמָת, שָׁאוּל; וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו, בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר.

**(לט)** וַיָּמָת, בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר, וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ; וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד, בַּת מֵי זָהָב.

**(מ)** וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו, לְמִשְׁפְּחֹתָם, לִמְקֹמֹתָם, בִּשְׁמֹתָם: אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה, אַלּוּף יְתֵת.

**(מא)** אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה, אַלּוּף פִּינֹן.

**(מב)** אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן, אַלּוּף מִבְצָר.

**(מג)** אַלּוּף מַגְדִּיאֵל, אַלּוּף עִירָם; אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם, לְמוֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם – הוּא עֵשָׂו, אֲבִי אֱדוֹם.

פסוקים יג-ל (בני רעואל, אלופי עשו ובני שעיר החורי) נמצאים בתנ"ך ובקישור למטה; שם ה' מובא בכתיב ה'.

### ⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ, מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו" (בראשית לו, ו)

💭 **מפרשים:** רש"י מביא מדרש: עשו הלך "מִפְּנֵי שְׁטַר חוֹב שֶׁל גְּזֵרַת "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ", כלומר לא רצה להיות שותף לשעבוד מצרים, וגם "וּמִפְּנֵי הַבּוּשָׁה שֶׁמָּכַר בְּכוֹרָתוֹ".

📜 **כתוב:** "וְתִמְנַע הָיְתָה פִילֶגֶשׁ, לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו" (בראשית לו, יב)

💭 **מפרשים:** רש"י: "לְהוֹדִיעַ גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כַּמָּה הָיוּ תְּאֵבִים לְדַבֵּק בְּזַרְעוֹ". תמנע, בת אלופים, העדיפה להיות פילגש במשפחת אברהם.

📜 **כתוב:** "וְאֵלֶּה, הַמְּלָכִים, אֲשֶׁר מָלְכוּ, בְּאֶרֶץ אֱדוֹם" (בראשית לו, לא)

💭 **מפרשים:** הרמב"ן: הפרק נכתב "לְהַגִּיד כִּי נִתְקַיְּמָה בּוֹ בִּרְכַּת יִצְחָק", ומוסיף שמלכי אדום "לֹא הָיוּ מֶלֶךְ בֶּן מֶלֶךְ כַּאֲשֶׁר הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל".

📜 **כתוב:** "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב, בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו" (בראשית לז, א)

💭 **מפרשים:** רש"י: התורה קיצרה בתולדות עשו והאריכה ביעקב, "מָשָׁל לְמַרְגָּלִית שֶׁנָּפְלָה בֵּין הַחוֹל": מחפשים בחול, ומשמוצאים את המרגלית זורקים את הצרורות.

## 👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

**חומרים:** תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: עץ משפחה, ולמה שומרים רשימות (4 דקות)
2. קריאה: לו, א-ח; השוואה ליג, ו (אברם ולוט) (10 דקות)
3. האלופים ותמנע (ט-יט): איתור עמלק; רש"י על תמנע (8 דקות)
4. מלכי אדום (לא-מג): מה מיוחד ברשימה? הרמב"ן (8 דקות)
5. "משל המרגלית" (רש"י לז, א): תפקיד הפרק בספר; עבודה בזוגות (10 דקות)
6. דיון ערכי וכרטיס יציאה (5 דקות)

## 💬 שאלות לדיון

**הבנה (מה כתוב?)**

1. למה עזב עשו את ארץ כנען לפי הפסוקים (לו, ו-ז)?
2. מי הוא עמלק לפי הפרק (לו, יב)?

**פרשנות (מה זה אומר?)**

1. מה מלמדת ההשוואה בין לו, ז ליג, ו על מקומם של עשו ולוט בסיפור?
2. הסבירו את משל המרגלית של רש"י (לז, א). מה הוא מלמד על בחירת הסיפורים בתורה?

**הערכה (מה דעתי?)**

1. האם הרשימה בפרק לו מכבדת את עשו או מרחיקה אותו? נמקו.
2. האם יש ערך לזכור גם את מי שאינו "גיבור הסיפור"? תנו דוגמה מן החיים.

## 🏁 סיכום השיעור

פרק לו סוגר את סיפור עשו: הוא עוזב את הארץ, מקים עם ומלכות. התורה מתארת אותו בקצרה, אבל בכבוד, ומראה שברכת יצחק לעשו התקיימה. מכאן הסיפור חוזר ליעקב, ובפרק לז מתחיל סיפור יוסף ואחיו.

### 🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב: "פרק לו חשוב בספר בראשית כי _____".

### 🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

**ממלכתי**

- קריאה מבנית: נוסחת "ואלה תולדות" והדגם החוזר: קודם הענף הצדדי בקצרה (ישמעאל בכה, עשו בלו), ואחר כך הענף המרכזי באריכות.
- השוואה בין פרידת לוט (יג) לפרידת עשו (לו): ארץ שאינה "נושאת" את שניהם.
- היסטוריה וגאוגרפיה: אדום, הר שעיר והחורים; מלכי אדום ומלוכה שאינה שושלתית (קריאה שלנו של הרשימה).
- דיון פתוח: זיכרון של "הצד השני" במשפחה ובהיסטוריה.

**ממלכתי-דתי (חמ"ד)**

- רש"י (לו, ז): עשו עוזב "מפני שטר חוב" של "כי גר יהיה זרעך": ירושת הארץ קשורה לקבלת השעבוד.
- רש"י (לו, יב) על תמנע: "כַּמָּה הָיוּ תְּאֵבִים לִדָּבֵק בְּזַרְעוֹ", ועמלק כצאצא שלה; מצוות זכירת עמלק (דברים כה).
- רמב"ן (לו, לא): קיום ברכת יצחק "על חרבך תחיה" ו"ואת אחיך תעבד"; רש"י (לו, לא) על שמונת מלכי אדום ושמונת מלכי ישראל שכנגדם.
- רש"י (לז, א) "משל למרגלית" והמשל על הפשתני: סיפור יוסף כתשובה לחשש של יעקב מאלופי עשו.

### 💡 הערות למורה

הפרק נראה "יבש"; כדאי לעבוד עם שאלות מנחות ולא לקרוא את כל הרשימות בקול. עדיף להקרין את הפרק ולסמן שמות מוכרים: עמלק, תימן, בצרה. השיעור מכין את היחידה הבאה על יוסף ואחיו.
למתקשים: דף עם תמיכה.

### 📝 בדף העבודה

עשו עוזב את הארץ (השוואה ללוט), תמנע ועמלק, מלכי אדום, משל המרגלית של רש"י, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

# מקורות

- בראשית לו (מכון ממרא)
- בראשית יג (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית לו, ז (ספריא)
- רש"י על בראשית לו, יב (ספריא)
- רמב"ן על בראשית לו, לא (ספריא)
- רש"י על בראשית לו, לא (ספריא)
- רש"י על בראשית לז, א (ספריא)

# מחוון: תולדות עשו: "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום"

1. אברם ולוט: "וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ, לָשֶׁבֶת יַחְדָּו: כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב"; לוט עוזב לכיכר הירדן. יעקב ועשו: "כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב, מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו"; עשו עוזב להר שעיר. בשני המקרים הקרוב שאינו נבחר עוזב.
2. רש"י: "מִפְּנֵי שְׂטַר חוֹב שֶׁל גְּזֵרַת "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" (לא רצה לשאת בשעבוד), ו"וּמִפְּנֵי הַבּוּשָׁה שֶׁמָּכַר בְּכוֹרָתוֹ".
3. פילגש של אליפז בן עשו; ילדה את עמלק. רש"י: "תִּמְנַע זוֹ בַּת אַלּוּפִים הָיְתָה", ובכל זאת רצתה להידבק במשפחת אברהם.
4. הם מלכו "לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ, לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל", כל אחד מעיר אחרת. הרמב"ן: "לֹא הָיוּ מֶלֶךְ בֶּן מֶלֶךְ כַּאֲשֶׁר הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל".
5. החול הוא תולדות עשו והדורות שהתורה מקצרת בהם; המרגלית היא יעקב ובניו, שהתורה מאריכה בסיפורם. התורה בוחרת במה להאריך לפי החשיבות.
6. "וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה" (כז, מ): עשו גבר על בני שעיר החורי ומלך בארצם.
7. א. ראיות: עשו הולך "אֶל־אֶרֶץ, מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו"; "וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר"; ההשוואה ליג, ו: הקרוב שאינו נבחר עוזב, כמו לוט; ובסוף "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב, בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו". ב. רש"י: קיצור לעומת אריכות, משל המרגלית; הרמב"ן: התקיימות ברכת יצחק. עמדה מנומקת על הכבוד לעשו (למשל: מלכים לפני ישראל, רשימה מפורטת). ניקוד מוצע: א 8 (2 × 4); ב 12 (פרשן 6, עמדה מנומקת 6).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ורשב"ם מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי האבות בבראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.